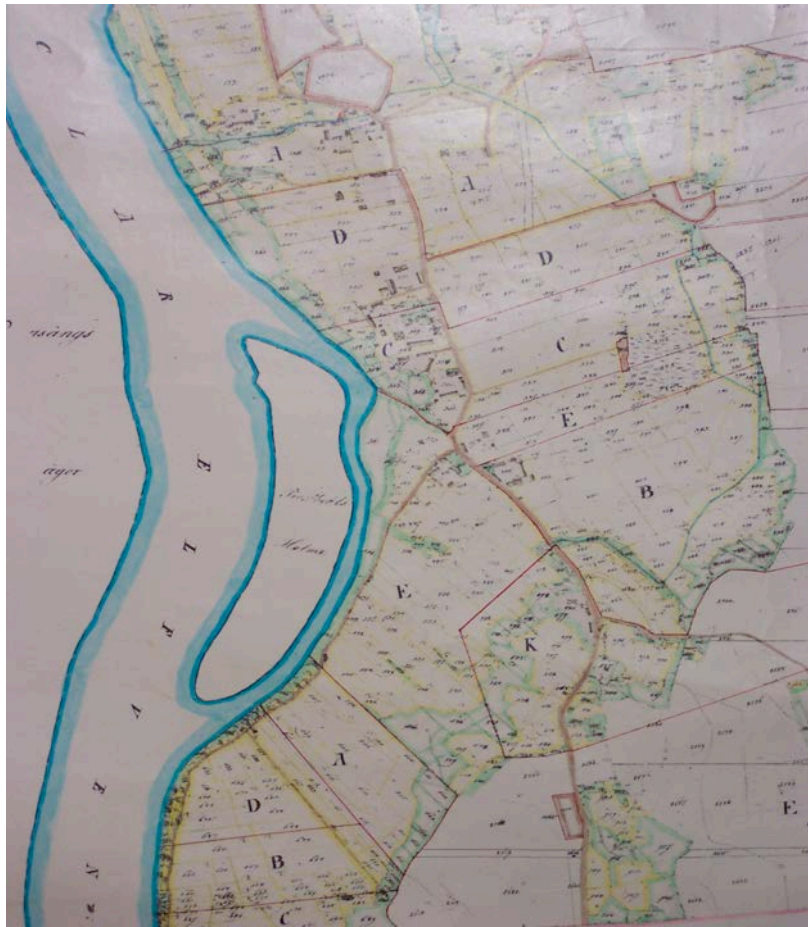

Kapitel

- 3 -

Hellekil, karta före Laga skifte 1848-52

Hellekihl, - ett skattehemman

Texten är utdrag ur Tord Ljungströms anteckningar i *En bok om Övre Ullerud (1947)* och Ljungströms hänvisningar till Lars Magnus Palmqvist, *Sockenbeskrivning, (1876)*.

Skattehemman

Hällekihl är ett *skattehemman*. Skattehemman betecknar fastighetens taxeringsvärde, den areala storleken på fastigheten och därmed dess skatteskyldighet. Skattejord eller skattehemman ägdes och brukades av självägande bönder som betalade grundskatt enligt jordeboken, vårt äldsta fastighetsregister, till kronan (Wikipedia).

***Hellekihl**, (enligt L M Palmqvist) 1 hemman, beläget 1/4 mil nordost från socknens kyrka, har sin största utsträckning i öster och väster, från Klaran till sjön Westra Örten och Östgårdarna, en längd av 0,6 mil och största bredden 0,2 mil.*

Inom detta hemman vill jag särskilt nämna herresätena Hellekil och Östanvik.

1 mil = 6000 famnar: 1 famn = 3 alnar: 1 aln = 2 fot: 1 fot = 2 kvarter: 1 kvarter = 6 . 1 mil (gammal) = 1,068 mil (ny) Wikipedia).

Varifrån kommer namnet Hällekil?

I en skattelängd från år 1503 skrevs Hällekil; Holtekil. I 1540 års jordebok står namnet skrivet Häslekil varför första leden i namnet synes ha varit en böjd form av hult eller holt = skogsdunge, som vid nya tidens början blivit ersatt med hässle o hasseldunge, som i dialekten blivit hälle, T Ljungström (1947).

Namnforskaren Jöran Sahlgren menar att den första leden i namnet innehåller ordet ”häll” och den senare leden är den värmländska dialekten "kil", som betyder kilformig formation t ex en vik eller en åkerteg.

Hällekil, det tredje största hemmanet i Övre Ullerud

Före Laga skifte 1854 sträckte sig Hällekil's hemman från Klarälven och Olsäter i väster, till Sunnemo i norr, från Butorp och gränsen till Älvsbacka i öster och till Edeby i söder. Med en sträckning på 10-11 km från byn var Hällekil ett av de största hemmanen inom socknen och överträffades endast av Edeby och Olsäter. Den sammanlagda arealen var 2060 hektar. Den öppna jorden omfattade 185 hektar fördelat på 11 brukningsdelar.

År 1707 ägdes hemmanet av: Elof Håkansson, Erik Larsson, Erik Persson, Per Härlichson, Arfve Nilsson, Per Bengtsson, Olof Olofsson, Olof Larsson, Olof Andersson, Per Larsson och Måns Persson.

Vid 1700-talets ingång var skogen inte delad utan brukades gemensamt. 1870 sålde Hällekil's hemman sina vidsträckta skogsmarker längst i nordöst, den så kallade utskogen, till ägarna av Brattfors, Östanås och Mölnbacka bruk. Men ännu fanns ansenlig skog kvar, den s k hemskogen ”*med vacker och bördig skog med tall, gran och björk*” (Ljungström, 1947).

Enligt storskiftesprotokollet från ägoindelningen 1757 var den sammanlagda åkerarealen i Hällekil's hemman drygt 112 tunnland motsvarande ca 56 hektar . Av dessa var drygt 39 hektar eller 78 tunnland odlad åker. Resterande 34 tunnland utgjordes av slätteräng, vall och myrmark.

Under 1940-talet var arealen 185 hektar odlad mark. Arealen från 1757 hade ökats med 30 % och detta har huvudsakligen skett under senare hälften av 1800-talet efter Laga skifte.

Ägare under 1940-talet: Enar Johansson, Gösta Eriksson, N G Eriksson, Birger Larsson, Övre Ulleruds kommun och Vidar Janson.

År 2008 är arealen i stort sett densamma inom hemmanet medan fördelning av andelarna har förändrats. Den största förändringen är att kommunens marker, vårdhemmet, med tillhörande Östanvik, privatiserades 1974 och fördelades mellan övriga hemmansägare. Dessutom köptes Klarastrand av Mangårdets ägare, Gösta Larsson.

Hällekils herresäte och Östanvik

Den största gården inom Hällekils hemman är Hällekils herresäte. En lagfart har funnits över egendomen med brukspatronen Olof Lennartsson som övertagare 1775, efter Håkan Perssons tre efterlevande barn. Han köpte gården för 830 riksdaler silvermynt. Olof Lennartsson var delägare inom en släktförening som fram till mitten av 1800-talet var ägare till Kärns Gård i Nyed socken. Denna släkt var också ägare till ett antal järnbruk, bland andra Kärnshyttan eller Näshyttan som det också benämndes, i Nyed. Man kan anta att det var många järnbruks behov av virke och träkol som skulle täckas genom förvärv av skogsfastigheter. Utskeppning av frakter på Klarälven kunde dessutom ske från Skeppunds dalen i Hällekil.

Manbyggnaden på Hällekils herresäte är uppförd av M G Myrman. Myrman var ägare av egendomen 1850. Den ”förskönades” av egendomens senare ägare handlare L Larsson som också lät uppföra manbyggnaden på Östanvik.

1876 var A W Norström ägare av Hällekils herresäte och Östanvik. Genom ytterligare inköp av intilliggande jord utökades arealen. 1876 bestod den av 47 hektar åker och 50 hektar skog. Omkring 1880 arrenderades gården av August Larssons från Torp i nedre Ullerud som tillsammans med sin hustru Karolina startade mejeri och diversehandel. Från år 1897 ägdes gården av socknen, som anordnade ”fattiggård, ett hem för socknens fattiga och ålderstigna personer” (se vidare avsnittet om Hällekils vårdhem).

Hällekils hemman efter Laga skifte

Palmqvist skriver: ”Hemmanet Hellekihl har fordom, ja, allt till 1870 haft betydliga skogar, men Brattfors, Östanås och Mölnbacka bruksägare håller nu på att skörda dem. Den har vacker ungskog av björk, al, tall och gran på sin hems kog mellan gården och sjön Westra Örten.

Inom hemmanet räknas 11 skatteägare (1876) nämligen:

A.W. Nordström, Jan Persson, Johannes Larsson, Johannes Olsson och hans broder, Nils Olsson, Erik Eriksson, Erik Eriksson och hans broder Lars Magnus, Jonas Jansson, Hellekihlsätren, Andreas Petersson, Hellekihlsätren, Enkan Ingeborg Persdotter, Hellekihlsätren, Anders Olsson, Örtenbråten. Därjämte är här 13 förp.eg., 20 inhyses, 1 soldat, 9 bakstugesittare, 2 torpare under Mölnbacka och är summan av alla 277 personer på

50 hushåll. Ekman säger att, på detta hemman räknades år 1765, smått och stort, 110 personer.

Ättehögar: 8 st. sådana finnas här på Hellekihls åkergårde mitt vid Lillälven av Klaran, som till del är rubbade; men visar dock att här varit strider.

Detta är således gravplatser”.

Hellekihls bolby

Till Hellekihls bolby räknas:

Hellekihl, Hellekihlstorp, Bäck, Prästgården Bäck, Butorp, N Butorp, Norra Åstorp, Norra Ås, Södra Ås, Södra Åstorp, Sågbråten, Södra Butorp, Björnvåhlsfallet och Qvarnbråten.

Bolby, kallas i medeltidslagarna och i 1734 års lag de ursprungliga, gamla byarna där varje bybo ägde sin gård, samtidigt som han hade del i byns gemensamt ägda marker (Nationalencyklopedin).

Byfogdestämman eller gårdsräkning med Hällekihls hemman

I byhandlingarna finns en protokollsbok och en kassabok från 1885 där byalagets gemensamma ärenden är behandlade och antecknade. Varje hemman har allmänningar och exempel på sådana intressen är: Rätt att lägga virke, hämta vatten för de som ej har strandrätträtt, ta torv, grus, lera, försäljning av gemensam skog, nyttja vägar för att utnyttja rättigheterna.

Av de äldsta protokollen framgår att ett möte skulle hållas varje år med en "byfogde" som sammankallande och ledare vid mötets förhandlingar. Byfogde var ett uppdrag som varje delägare i tur och ordning skulle besitta. Uppgiften som byfogde innebar huvudsakligen ekonomisk förvaltning av gemensamma intressen för byn. De flesta ärenden var, under Indelningsverkets tid, soldatens behov av underhåll, bostad och vedbränsle m.m. som skulle anordnas gemensamt av hemmanet.

Vid ett gårdssammanträde den 13 februari 1904 meddelades att soldaten Gustav Häll den 16 september året innan fått avsked. Då ingen ny tjänst skulle komma att upprättas beslöt stämman att sälja soldatbostället under innevarande år. Köpare var Nils Edgren, Förby. Priset var 2900 kr.

Andra gemensamma ärenden gällde skogvaktarbostället Björnvåhlsfallet, kvarn- och sågplatsen vid Sågbråten, Slätta, samt kol- och båtplatser vid Örten.

Eftersom det gått flera år utan att någon hyra (för vad framgår ej) blivit inbetald beslöts att till nästkommande ting instämma de skyldiga för deras försummelser och att vidtala häradshövdingen Lindholm att föra hemmanets talan vid en ev rättegång.

Från Allmänna Flottningen hade inkommit en begäran att "Hällekilslänsan" i Klarälven skulle få kvarligga med sitt fäste på allmanningen vid älven mot en årlig avgift av 15 kr, vilket antogs av samtliga utom Jan Hindrik Persson som ansåg den vara till hinder för hans utfart på älven.

Ett beslut om försäljning av timmer som avverkats på "Knektskogen" samt verkställande av kolning i "rättan tid" före nästa höst fattades, men då någon kolning ej kommit till stånd bestämdes att kolveden får stå till förfogande för soldatens kommande bränslebehov.

Vid ett sammanträde beslöts att hos Karlstad-Munkfors Järnvägar begära att det skulle byggas ut ett lastspår i Hällekil mot att hemmanet fritt ställer mark till förfogande på allmanningen vid norra skogsgatan.

En gårdskista innehållande gamla skifteskartor och andra handlingar skall enligt ett fattat beslut förvaras hos O A Johansson, Där Sör. Skifteskartan, både den gamla och en nyanskaffad kopia med tillhörande handlingar, skall mot kvitto vid utlåning stå till förfogande hos L J Jansson.

Bystämman beslöt om avveckling av två allmänningar; en vinterväg vid vårdhemmet och allmanning vid brandstationen. Båda övertogs av kommunen.

Byfogde växlades för varje år. Senaste bytet gjordes för 15 år sedan (skrivet 1996) då Gunnar Johansson övertog funktionen efter Vidar Janson. Det var också 15 år sedan man hade något gemensamt möte. Protokollboken finns kvar hos Vidar Jansons dotter Maria Lindquist.

Så sent som på 30-talet samlades bystämman regelbundet och det var en feststämning runt dessa samlingar. Kommunen och bolaget hade även var sin representant med på mötena.

Gårdar med skattringsinnehav inom Hällekils hemman.

Upprättad vid Laga skifte åren 1847 – 1853.

Litt A	Handlaren L Larsson Senare Hällekils Vårdhem	120:12 öre skatt
Litt B	Johannes och Lars Larssöner Där Sör	133:8 öre skatt
Litt C	Per Olsson, Östanvik	129:8 öre skatt
Litt D	Hindrik Larsson, Nolgård	123:12 öre skat
Litt E	Nämndemannen Johannes Nilsson	102:12 öre skatt

	Där Väst	
Litt F	Olof Månsson, Klarastrand	91:8 öre skatt
Litt G	Erik Jonsson	81:8 öre skatt
	Gård belägen närmast norr om Östanvik. Utflyttad till södra delen av Sättra, närmast Örten	
Litt H	Erik Larssons barn	64:4 öre skatt
	Beläget söder om Östanvik. Utflyttad till Sättra, norr om Erik Jonsson	
Litt I	Lars Ersson	57:16 öre skatt
	Beläget söder om vägen till Klarälven (Skeppunds dalen). Utflyttad till Bjurdalsängen	
Litt K	Erik Ersson, Dalarna	35:22 öre skatt
Litt L	Olof Jonsson	20:14 $\frac{2}{3}$ öre skatt
	Utflyttad till Sättra, norr om Erik Jonsson.	
Litt M	M G Myrman	0:20 öre skatt
	Utän byggnader. Får sin andel i jord- och skogsmark närmast Butorps rå.	
	Summa:	<hr/> 960:00 öre skatt